

14. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст.: Затв. Указом Президента України від 17 квітня 2002 р. // Освіта. – 2002. – 24 квітня.
15. Пальчевський С.С. Соціальна педагогіка: навч. посіб. / Пальчевський С.С. – К. : Кондор, 2005. – 560 с.
16. Стерденко С. У пошуках форм розвитку медіа-культури молоді / С. Стерденко, О. Голубева // Соціальний педагог. – 2009. – № 10. – С. 34–48.
17. Технологія тренінгу / [упоряд.: О. Главник, Г. Бевз; за заг. ред. С.Максименко]. – К. Главник, 2008. – 112 с.

УДК 378.016:37.013.42

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТУДЕНТІВ ПЕРШОГО КУРСУ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА»

Неїжпапа Л.С., аспірант

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

У статті проаналізовано поняття «професійне самовизначення», визначено його основні характеристики. Узагальнено мотиви вибору професії соціального педагога, досліджено проблемні аспекти професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів.

Ключові слова: професійне самовизначення, соціальний педагог, мотив.

Неижпапа Л.С. ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМООПРЕДЕЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ ПЕРВОГО КУРСА СПЕЦИАЛЬНОСТИ «СОЦИАЛЬНАЯ ПЕДАГОГИКА»/ Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Украина

В статье проанализировано понятие «профессиональное самоопределение», определены его основные характеристики. Обобщены мотивы выбора профессии социального педагога, исследованы проблемные аспекты профессионального самоопределения будущих социальных педагогов.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, социальный педагог, мотив.

Neihpara L.S. FEATURES OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF STUDENTS OF THE FIRST COURSE OF SPECIALITY «SOCIAL PEDAGOGICS»/ National pedagogical university of the name of M.P. Dragomanova, Ukraine

In article a concept is analysed «professional self-determination», certainly him basic descriptions. Generalized reasons of choice of profession social teacher, investigational problem aspects of professional self-determination of future social teachers.

Key words: professional self-determination, social teacher, reason.

Протягом останніх років в українській державі відбуваються зміни в політичній, соціальній, економічній, освітній та культурній сферах, які зумовлюють необхідність удосконалення існуючих традиційних форм підготовки молоді до свідомого вибору майбутньої професії. Зміна системи пріоритетів у суспільстві, утвердження цінності людського розвитку і самореалізації дозволить відповідним чином змінити статус вищої освіти в підготовці фахівця, допомогти йому якісно професійно самовизначитись і самоствердитись.

Проблема професійного самовизначення особистості є актуальною для багатьох наук: філософії, психології, педагогіки, соціології, етики тощо. Це сприяло розвитку поняття в кількох напрямках: соціологічному (Р. Веєрман, П. Кенкманн, Т. Мальковська І. Мартинюк, М. Тітма, тощо), психологічному (С. Рубінштейн, Д. Фельдштейн, К. Абульханова-Славська, З. Карпенко тощо), філософському (А. Архангельський, А. Здравомислов, А. Гусейнов тощо) педагогічному (О. Мудрик, Г. Балл, І. Дубровіна, М. Боришевський, І. Бех тощо).

Серед проблем професійного самовизначення особливої значущості набуває аспект вибору професії соціального педагога, яка є порівняно новою в нашій державі, тому уявлення молоді про дану професію, її характеристики не завжди вірні.

Проблема професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів знайшла своє відображення в наукових положеннях теорії: соціальної педагогіки (М. Галагузова, І. Зверева, А. Капська, І. Липський, А. Мудрик, А. Рижанова); соціально-педагогічної роботи з різними групами клієнтів (О. Безпалько, В. Оржеховська, Ю. Поліщук, С. Савченко, В. Тесленко). Питанням професійної підготовки майбутнього

фахівця соціальної сфери присвячено праці вітчизняних учених Р. Вайноли, Л. Міщик, В. Поліщук, С. Харченко та інші. Наукові підходи до визначення професіоналізму в соціальній роботі подано і в роботах російських учених: Ю. Галагузова, І. Зимня, Н. Шмельова та інші. Водночас цілий ряд аспектів даної проблеми залишається мало вивченим. Зокрема, особливої уваги потребує проблема професійного самовизначення студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» у процесі фахової підготовки.

Таким чином, *метою* нашої статті є виявлення особливостей професійного самовизначення першокурсників спеціальності «Соціальна педагогіка». *Завдання*, які ми ставили перед написанням роботи: проаналізувати поняття «професійне самовизначення», визначити основні аспекти професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів у процесі професійного навчання.

У науковій літературі вживається кілька означень, що уточнюють зміст поняття самовизначення: життєве, особистісне, соціальне, професійне, моральне, сімейне, громадянське тощо. Поява цих видів самовизначення зумовлена спробами конкретизувати процес, який охоплює різні сфери людської життєдіяльності.

Одним із різновидів самовизначення є професійне самовизначення особистості. Воно розглядається у контексті проблем формування особистості: як частина особистісного самовизначення (В. Сафін); як складова соціального і морального самовизначення; у зв'язку з життєвою історією особистості (І. Кон), як фактор формування особистості (Г. Костюк), як одна з форм соціалізації (О. Філіпов та Л. Кондратьєва). Проблема професійного самовизначення найчастіше пов'язують із проблемами розвитку самосвідомості (Т.Афанасьєва, І.Чеснокова), соціальної зрілості й визначення життєвої позиції (К.Абульханова-Славська, Л.Анциферова, І.Кон, А.Мудрик).

Існують різні підходи до визначення сутності поняття «професійне самовизначення», однак усі вони містять думку про те, що професійне самовизначення являє собою процес вибору, який здійснюється на основі аналізу особистісних можливостей суб'єкта і співвіднесення їх з вимогами професії, яку обирають.

Так в педагогічному енциклопедичному словнику зазначається, що «професійне самовизначення – це процес формування особистістю свого ставлення до професійної діяльності і способів його реалізації через узгодження особистісних і соціально-професійних потреб» [1, с. 223]. Основою професійного самовизначення є усвідомлений вибір професії з урахуванням власних можливостей і здібностей, вимог професійної діяльності і соціально-економічних умов. Здійснюється протягом усього життя, усієї професійної діяльності. Актуалізація професійного самовизначення особистості ініціюється різного роду подіями, такими як: закінчення школи, професійного навчального закладу; потребою підвищення кваліфікації; зміною місця проживання, звільнення з попереднього місця роботи та інше [2, с. 374–375].

Професійне самовизначення в контексті цілісного життя особистості як проблему духовну, психічну або соціально-психічну розглядає О. Вітківська. Духовна сторона проблеми полягає в актах вибору, самопізнання й виявлення свого призначення, які є головними рушійними силами, що спрямовують розвиток особистості й визначають її подальшу долю. Психічна сторона – складний комплекс відчуттів людини, особливості сприймання нею дійсності й система відносин, що формуються в індивідуальному досвіді особистості й істотно впливають на її ставлення, дії, вчинки та рішення. Соціально-психічна сторона проблеми виявляється в потребі визначення свого місця в людській діяльності і людських стосунках [3, с.171–172]. З огляду на вище сказане, професійне самовизначення досліджує О. Вітківська з трьох сторін: як проблема самореалізації, як проблема вибору і прийняття рішень та як проблема адаптації [3, с.8].

М. Пряжніков зазначає, що сутністю професійного самовизначення є самостійний і усвідомлений пошук і знаходження особистісного змісту в трудовій діяльності, яку уже обрали, і всієї життєдіяльності в конкретній культурно-історичній (соціально-економічній) ситуації. Головна мета професійного самовизначення – «поступове формування внутрішньої готовності до усвідомленої і самостійної побудови, корекції і реалізації перспектив власного розвитку (професійного), готовності самостійно знаходити особистісно значущі смисли в конкретній професійній діяльності» [4, с. 54].

Професійне самовизначення, як одну із сфер реалізації особистістю своєї життєвої позиції, яка формується в середині системи ставлень, досліджувала К. Абульханова-Славська. Вона зазначила, що особливе значення має спосіб включення особистості в професію, спосіб її професійного самовизначення і характер самовираження у професійній діяльності. Дані показники, на думку автора, окреслюють певний «тип ідентифікації особистості в професії» [5, с. 140].

П. Шавір вказує на внутрішню суперечливість процесу професійного самовизначення. Він розглядає професійне самовизначення як процес розвитку особистості, при цьому його рушійні сили містяться у внутрішніх суперечностях особистості [6, с. 21]. Вчений зазначає, що для професійного самовизначення особистості потрібно мати: певний рівень абстрактного мислення, адекватність самооцінки, достатньо

виражені вольові якості, працьовитість, деякий трудовий і життєвий досвід, достатній рівень зрілості, визначену професійну спрямованість.

Тобто професійне самовизначення науковцями розглядається залежно від тривалості як: проблема профорієнтації, вибору професії, професіоналізації, оволодіння професією, переоцінки шкільного вибору, професійного становлення, професійної кар'єри. Таким чином, професійне самовизначення – це процес тривалий у часі.

Відповідно до підходів Т. Кудрявцева, професійне самовизначення являє собою досить важкий, довготривалий, рухливий, багатоплановий, а інколи й заперечний процес, у якому виділяється чотири стадії: 1) виникнення і формування професійних намірів під впливом загального розвитку особистості і початкової орієнтації в різних, сферах трудової діяльності; 2) це період професійного навчання і виховання, тобто ціленаправленої підготовки до вибраної професійної діяльності і оволодіння всіма основами професійної майстерності; 3) активне входження в професійне середовище, професійна адаптація; 4) період повної чи часткової реалізації професійних цілей і можливостей особистості в трудовій діяльності [7, с. 55].

У науковій літературі досить добре вивчений початковий етап професійного самовизначення – етап формування професійних намірів і вибору професії випускниками загальноосвітньої школи. Наступні етапи професійного самовизначення, що за Т. Кудрявцевим збігаються в часі з відповідними етапами професійного становлення, полягають у формуванні особистістю ставлення до себе як до суб'єкта власної професійної діяльності. Саме ці етапи є найбільш важливими як з точки зору основних механізмів і динаміки професійного самовизначення, так і з погляду педагогічного впливу на подальшу долю особистості. Зокрема, у процесі фахового навчання співвідношення в системі «людина-професія», яке раніше визначалось лише уявленнями особистості щодо обраної професії, починає опосередковуватися його участю в спеціально організованій діяльності з досить високим рівнем наближення до реальної професійної праці. Дослідження, проведені Т. Кудрявцевим та В. Шегуровою, засвідчили, що професійне самовизначення – це невід'ємний та важливий компонент професійного становлення особистості в період фахової підготовки [7, с. 53].

Слід зазначити, що професійна успішність молодих фахівців, можливості працевлаштування та подальше особистісно-професійного зростання значною мірою залежить від якісної роботи вищих навчальних закладів. Тому важливим напрямом вдосконалення системи освіти на сьогодні є збільшення уваги викладачів вищих навчальних закладів до особистісно-професійного зростання студентів, формування у них високого рівня професійного самовизначення, потреби в професійній самореалізації. Зараз неможливо розглядати самовизначення педагога як природний процес, тому обов'язково постає важливе практичне завдання – створення оптимальних умов для самовизначення майбутнього педагога. Особливо це актуально для соціального педагога, спеціаліста, який зайнятий у сфері соціально-педагогічної роботи або освітньо-виховної діяльності. Він організовує взаємодію освітніх та позанавчальних установ, сім'ї, громадськості з метою створення в соціальному середовищі умов для соціальної адаптації та благополуччя в мікросоціумі дітей та молоді, їх всебічного розвитку [8, с. 24–25].

Професійне самовизначення майбутніх соціальних педагогів відбувається в процесі їх професійного становлення. Першим на цьому шляху є етап усвідомленого вибору професії [9, с. 46]. Від успішності його проходження залежить подальше професійне самовизначення майбутніх фахівців. Вибір майбутньої сфери професійної діяльності в молодих людей здебільшого ґрунтується на обмежених знаннях і поверховій уяві про себе і світ професій, рекомендаціях і матеріальних можливостях батьків, впливові засобів масової інформації, рекламних кампаній, що не враховують принципів та підходів професійного самовизначення особистості. Згідно з дослідженнями Є. Клімова основними факторами, які впливають на професійний вибір є позиція старших, сім'ї, позиція ровесників; позиція шкільного педагогічного колективу (вчителі, класні керівники тощо); особистісні професійні та життєві плани; здібності та їхні виявлення; прагнення суспільного визнання; інформованість про ту чи іншу професійну діяльність; схильності [10, с. 56].

З метою виявлення особливостей професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів ми провели опитування серед студентів першого курсу. Дослідження було проведене на базі Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Київського університету імені Б. Грінченка, Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка, Кам'янець-Подільському національному університеті імені І. Огієнка, Ніжинського державного університету імені В. Гоголя. Опитуванням було охоплено 193 першокурсники спеціальності «Соціальна педагогіка».

Серед провідних чинників впливу на вибір старшокласниками професії соціального педагога домінують батьки, засоби масової інформації, знайомі, друзі, вчителі та досвід волонтерської діяльності.

Важливим компонентом професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів є стійкість професійних мотивів особистості. Мотив, як тлумачить «Педагогічний словник», – це «спонукальна причина дій і вчинків людини. Основою мотиву є різноманітні потреби. Внаслідок усвідомлення і

переживання первинних (природних) і вторинних (матеріальних і духовних) потреб у людини виникають певні спонуки до дій, завдяки яким ці потреби задовольняються». Кожному віковому етапу розвитку людини притаманні специфічні мотиваційні замовлення [11, с. 327]. Домінування внутрішніх (бажання працювати з молоддю, допомагати іншим людям в складних життєвих обставинах) чи зовнішніх (легка й чиста робота, простіше знайти роботу) мотивів вибору професії значною мірою зумовлює стійкість професійних намірів майбутніх фахівців. Ми виявили, що більшість студентів обрали спеціальність «Соціальна педагогіка», тому що ця професія корисна для суспільства (35%), цікава та змістовна робота (30%), разом з тим, зіставляють професію зі своїми здібностями і можливостями лише 20% студентів, навчаються за цим напрямом підготовки, оскільки було простіше вступити на цю спеціальність 15% студентів.

На нашу думку, ефективність процесу професійного самовизначення майбутнього соціального педагога значною мірою залежить від внутрішньої позиції, прагнення стати соціальним педагогом, ставлення студента до соціально-педагогічної діяльності, тобто вмотивованості цієї діяльності.

Результати дослідження показали, що:

- уявлення першокурсників, по закінченню першого семестру відрізняються від тих, що були до вступу, але вони хочуть й надалі здобувати спеціальність «Соціальна педагогіка» – 31%;
- вважають, що вірно обрали майбутню професію і вступили на потрібну спеціальність – 32%;
- ще не знають чи хочуть займатись соціально-педагогічною діяльністю – 24%;
- не визначилися, оскільки недостатньо поінформовані про дану професію – 8%;
- зрозуміли, що не вірно обрали спеціальність – 5%.

Як бачимо, значна частина майбутніх фахівців не впевнена, чи хоче працювати соціальним педагогом. Це пов'язано з різними поглядами студента на ідеальний і реальний образ професії, недостатньою поінформованістю про майбутню професію. Так, 58% першокурсників відзначили, що їхні уявлення про професію соціального педагога змінилися після першого семестру навчання. Слід також відмітити, що 54% студентів не планували навчатись та працювати за спеціальністю «Соціальна педагогіка». Такі дані свідчать про низький рівень професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів, адже ефективність процесу професійного самовизначення майбутнього соціального педагога значною мірою залежить від внутрішньої позиції, ставлення студента до соціально-педагогічної діяльності, тобто вмотивованості цієї діяльності.

У ході опитування ми виявили, що лише незначна частина респондентів брала участь у різних формах суспільно-корисної, професійно-спрямованої діяльності, що свідчить про низький рівень зацікавленості, мотивації студентів. Таким чином, у сучасних умовах підготовка соціальних педагогів повинна здійснюватись з акцентом на формування активності й ініціативності в процесі професійного навчання. Адже перебуваючи в стінах навчального закладу, майбутній фахівець здобуває соціальний досвід в умовах цілеспрямованого впливу у вигляді педагогічно обґрунтованих та соціально важливих ідей, нормативних стереотипів, під час нерегламентованого спілкування з іншими студентами тощо.

Останнім часом особливого значення набуває проблема підготовки фахівця з творчою позицією, проблема побудови навчання в контексті створення для студента можливостей займати активну позицію в навчальному процесі, не тільки готуватися до майбутньої професійної діяльності, а опанувати її, вступаючи з нею в активний діалог, самому шукати відповіді на питання, що виникають, не зупиняючись на досягнутому, постійно перебувати у пошуку. Як зазначає О. Москалюк, соціального педагога потрібно «вирощувати» з того моменту, як тільки він переступив поріг вищого навчального закладу, а якщо є можливість – ще раніше. Тільки такий орієнтир допоможе налаштувати студентів на отримання глибоких знань, серйозну професійну підготовку, сформувати професійну спрямованість та стійкий інтерес до майбутньої професії [12, с. 52].

Важливим чинником професійного самовизначення майбутнього соціального педагога у вищому навчальному закладі є професійна практика, що дозволяє студентові переконатися в правильності вибору професії. Практика дозволяє оволодіти сукупністю засобів, методів і прийомів, направлених на соціальний захист, соціально-психологічну допомогу, соціально-педагогічну підтримку дітей, що її потребують. Майбутній соціальний педагог повинен розуміти, що специфіка його діяльності вимагає постійного занурення в чужі проблеми, емоційної і дієвої реакції при роботі з різними групами клієнтів. Студентів слід заохочувати брати участь у волонтерській діяльності, соціологічних дослідженнях тощо. Все це допомагає майбутньому фахівцеві пізнати світ реальних соціально-педагогічних проблем, придбати нові знання, досвід, що сприятиме високому рівню професійного самовизначення.

Тому ми можемо констатувати, що метою професійної підготовки соціального педагога є, насамперед, розвиток його в особистісному, професійному та соціальному плані, а її результатом є набуття

професійних знань та вмінь, розвиток професійно необхідних якостей, високий рівень професійного самовизначення. Адже для соціальних педагогів більш важливим стає не тільки опанування достатнім обсягом професійних знань, а й уміння швидко реагувати на соціально-педагогічну ситуацію та приймати компетентне рішення, орієнтуватись на нагальні потреби суспільства, займатись самоосвітою, бути професійно мобільним. У процесі і в результаті професійного самовизначення відбувається формування внутрішньої готовності майбутніх соціальних педагогів до усвідомленої і самостійної побудови, коригування моделей власної поведінки і перспектив свого розвитку, формування рис, необхідних для професійної діяльності. Потреба самовизначатись є рушійною силою подальшого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Педагогический энциклопедический словарь / [гл. ред. Б.М. Бим-Бад; редкол.: М.М. Безруких, В.А. Болотов, Л.С. Глебова и др.] / – М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. – 528 с.
2. Соціальна педагогіка: словник-довідник / [уклад. Т.Ф. Алексеєнко та ін.]. – Вінниця: Планер, 2009. – 542 с.
3. Вітківська О.І. Психологічні умови професійного самовизначення випускників середніх шкіл у процесі профконсультації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 – «Педагогічна і вікова психологія» / О.І. Вітківська. – К., 2002. – 21 с.
4. Пряжников Н.С. Профессиональное и личностное самоопределение / Пряжников Н.С. – М. : Изд-во Ин-та практ. психологии; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. – 256 с.
5. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / Абульханова-Славская К.А. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
6. Шавир П.А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности / Шавир П.А. – М. : Педагогика, 1981. – 96 с.
7. Кудрявцев Т.В. Психологический анализ динамики профессионального самоопределения личности / Т.В. Кудрявцев, В.Ю. Шегурова // Вопросы психологии. – 1983. – №2. – С.51–59.
8. Капська А.Й. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / Капська А.Й., Безпалько О.В., Вайнола Р.Х. ; за заг. ред. А.Й. Капської. – К. : Наук.світ, 2002. – 164 с.
9. Басов Н.Ф. Социальный педагог: Введение в профессию: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Басов Н.Ф., Басова В.М., Кравченко А.Н. – М. : Изд. центр «Академия», 2006. – 256 с.
10. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Климов Е.А. – Ростов н/Д. : Феникс. – 1996. – 391 с.
11. Педагогічний словник / АПН; Інститут педагогіки / [відп. ред. М.Д. Ярмаченко, підгот. Н.Б. Копиленко]. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
12. Москалюк О. І. Формування професійної спрямованості у майбутніх соціальних педагогів: дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Москалюк Оксана Іванівна. – Хмельницький, 2007. – 180 с.

УДК 378.1

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Палько І.М., аспірант

Житомирський державний університет імені Івана Франка

У статті представлено аналіз основних методологічних підходів до вивчення проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів у контексті формування міжкультурної толерантності.
Ключові слова: міжкультурна толерантність, професійна підготовка, соціальний педагог, системний підхід, синергетичний підхід, партисипативний підхід, аксіологічний підхід, акмеологічний підхід, культурологічний підхід, цивілізаційний підхід, діалоговий підхід, діяльнісний підхід, особистісно-орієнтований підхід.